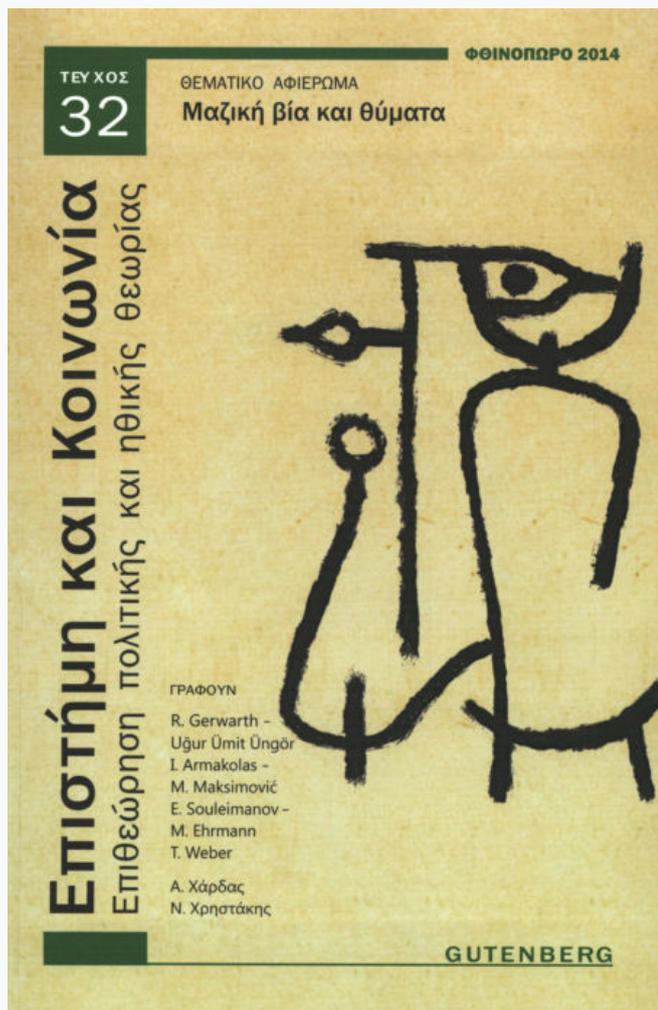

Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας

Τόμ. 32 (2014)

Μαζική βία και θύματα

Μοντέλα καπιταλισμού, θεσμικές συμπληρωματικότητες και η Ελληνική πολιτική οικονομία

Αναστάσιος Χάρδας

doi: [10.12681/sas.567](https://doi.org/10.12681/sas.567)

Copyright © 2015, Anastasios Chardas

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Χάρδας Α. (2015). Μοντέλα καπιταλισμού, θεσμικές συμπληρωματικότητες και η Ελληνική πολιτική οικονομία. *Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας*, 32, 143–169. <https://doi.org/10.12681/sas.567>

*Αναστάσιος Χάρδας**

ΜΟΝΤΕΛΑ ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΜΟΥ,
ΘΕΣΜΙΚΕΣ ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΟΤΗΤΕΣ
ΚΑΙ Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

Το άρθρο επιχειρεί μια κριτική επισκόπηση της βιβλιογραφίας που αφορά τα μοντέλα καπιταλισμού (ΜΚ) και προσφέρει μια πρώτη απόπειρα εφαρμογής των σχετικών θεωρητικών και εμπειρικών ευρημάτων στην περίπτωση της Ελλάδας. Το βασικό επιχείρημα είναι ότι στην παρούσα μορφή τους οι θεωρίες αυτές μπορούν μόνον ελλιπώς να εφαρμοστούν στην ελληνική πολιτική οικονομία καθώς τα αναλυτικά τους υποδείγματα παραμένουν σε σχετικά ευρύ και αφηρημένο επίπεδο. Παρ' όλα αυτά η έμφαση την οποία αποδίδουν τα ΜΚ σε συμπληρωματικότητες που αναπτύσσονται μεταξύ των θεσμικών λειτουργιών που καθορίζουν τις πολιτικές οικονομίες, καθώς και η αυστηρά συγκριτική τους προσέγγιση καθιστούν τη μελέτη τους απαραίτητη για την περίπτωση της Ελλάδας. Μέσα από αυτή τη συζήτηση το άρθρο επιδιώκει να συμβάλει στη μελέτη των συνθηκών ανάπτυξης και διατήρησης ενός ελληνικού μοντέλου καπιταλισμού. Μια τέτοια προσέγγιση κρίνε-

* Διδάκτωρ Πανεπιστημίου Σάσεξ, ερευνητής στο Τμήμα Οικονομικών του Οικονομικού Πανεπιστημίου Αθηνών <achardas@gmail.com>. Η ανάλυση του άρθρου βοήθηθηκε σημαντικά από τα ενδιαφέροντα και λεπτομερή σχόλια και τις επισημάνσεις των δύο ανώνυμων κριτών τους οποίους ο συγγραφέας επιθυμεί να ευχαριστήσει με την επισήμανση ότι όλα τα λάθη και οι παραλείψεις βαρύνουν τον ίδιο.

ται απαραίτητη ειδικά μετά από την οικονομική κρίση που επηρέασε την Ελλάδα από το 2009, προκειμένου να εντοπιστούν οι θεσμικές συμπληρωματικότητες που θα μπορούσαν να συμβάλουν στην αντιμετώπιση των συνεπειών της.

Εισαγωγή

Η ΗΓΕΜΟΝΙΑ των νεοκλασικών θεωριών στην ευρύτερη περιοχή έρευνας της συγκριτικής πολιτικής οικονομίας αποτέλεσε αδιαμφισβήτητο χαρακτηριστικό των ακαδημαϊκών εξελίξεων τα τελευταία 20 χρόνια. Σταδιακά αλλά συστηματικά οι θεωρίες ορθολογικής επιλογής επικράτησαν στα περισσότερα πεδία έρευνας που εξετάζουν την αλληλοσυσχέτιση μεταξύ πολιτικής και οικονομίας. Υπήρξε όμως ως αντίβαρο και ένας σημαντικός αριθμός μελετητών που απέρριψε αυτές τις θεωρίες και αποπειράθηκε να επαναπροσδιορίσει μια μετα-μαρξιστική ανάγνωση της πολιτικής οικονομίας. Χρησιμοποιώντας στρουκτουραλιστικά υποδείγματα ανάλυσης οι συγγραφείς αυτοί ανέπτυξαν μια σειρά σημαντικών συμβολών απορρίπτοντας τον άκαμπτο ατομικισμό των νεοκλασικών θεωριών (Coates 2005).

Παράλληλα όμως και ειδικά μετά από την κατάρρευση του κομμουνιστικού μπλοκ μια σειρά ακαδημαϊκών μελετών ανέλαβε να προσφέρει μια ενδιαμέση ανάγνωση της πολιτικής οικονομίας προωθώντας τη συγκριτική μελέτη των θεσμικών χαρακτηριστικών κατάταξης των εθνικών οικονομιών. Οι έρευνες αυτές εφαρμόζουν στη μελέτη της πολιτικής οικονομίας τα ευρήματα ενός ευρύτερου κλάδου έρευνας, του νεο-θεσμισμού [new institutionalism] (Crouch 2005). Αναλύουν την οικονομία ως άρρηκτα συνδεδεμένη με τη λειτουργία τυπικών και άτυπων θεσμών που λειτουργούν παράλληλα ή και εκτός της λογικής της λειτουργίας των τιμών στην οποία βασίζεται η νεο-κλασική θεωρία (Amable 2004). Εκτός από την έμφαση που αποδίδει στα θεσμικά χαρακτηριστικά διαμόρφωσης της πολιτικής οικονομίας, η άλλη βασική θεωρητική παραδοχή που ενώνει αυτές τις ενδιαμέσες αναγνώσεις είναι η συγκριτική ανάγνωση της πολι-

τικής οικονομίας. Απέναντι στον υπερεθνικό στρουκτουραλισμό που προωθούν οι νεο-μαρξιστικές αναλύσεις και στην αυστηρά ατομικιστική προσέγγιση των νεοκλασικών υποδειγμάτων, η συγκριτική πολιτική οικονομία του νεο-θεσμισμού αντιπαράθετει το εθνικό επίπεδο ως το πιο σημαντικό πεδίο ανάλυσης.

Παρότι συγκεκριμένοι συγγραφείς έχουν αναφερθεί σε αυτή τη βιβλιογραφία για την περίπτωση της Ελλάδας (Pagoulatos 2003, Featherstone 2008, Αργείτης 2012), δεν έχει υπάρξει προηγούμενη απόπειρα συστηματικής καταγραφής των συγκεκριμένων συστατικών στοιχείων της στη βιβλιογραφία που αφορά τη χώρα. Από την άλλη τα κύρια ακαδημαϊκά έργα που αναπτύσσουν τον συγκεκριμένο κλάδο μελέτης της συγκριτικής πολιτικής οικονομίας (Hall & Soskice 2001, Schmidt 2003, Amable 2004, Coates 2005, Crouch 2005, Hancke 2009), αναφέρονται σπασμωδικά στην ελληνική περίπτωση, την οποία είτε δεν κατατάσσουν ως συγκεκριμένο μοντέλο είτε την αναφέρουν ως 'υβριδική' περίπτωση. Το άρθρο επιδιώκει να καλύψει αυτό το κενό στη βιβλιογραφία προσφέροντας μια ανάλυση του τρόπου με τον οποίο η συγκριτική πολιτική οικονομία μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως εργαλείο ανάλυσης της ελληνικής πολιτικής οικονομίας.

Προτείνει συγκεκριμένα το επιχείρημα ότι η έμφαση που αποδίδεται από τις θεωρίες των ΜΚ στα θεσμικά —τυπικά αλλά κυρίως άτυπα— χαρακτηριστικά διαμόρφωσης των εθνικών οικονομιών και στις συμπληρωματικότητες που αναπτύσσονται μεταξύ τους είναι χρήσιμη για την ανάλυση της ελληνικής πολιτικής οικονομίας, η οποία ιστορικά διαμορφώθηκε διαφορετικά από τις χώρες της Δυτικής και της Κεντρικής Ευρώπης (Δερτιλής 2005). Έτσι ο ρόλος που επιτελούν συγκεκριμένα ειδοποιά στοιχεία της ελληνικής πολιτικής οικονομίας —οι πελατειακές σχέσεις, η διαφθορά, η συστηματική φοροδιαφυγή—, τα οποία αποτέλεσαν διαφοροποιητικά στοιχεία συγκρότησης του ελληνικού κράτους, μπορούν να αποτυπωθούν επαρκώς μέσα από την ανάλυση του συμπληρωματικού ρόλου που διαδραματίζουν σε θεσμικό επίπεδο. Με αυτόν τον τρόπο η ελληνική πολιτική οικονομία μπορεί να αποτυπωθεί όπως είναι και όχι όπως ο εκά-

στοτε ερευνητής θεωρεί ότι θα έπρεπε να είναι. Έτσι οι λύσεις πολιτικής που προτείνονται θα μπορούν να λάβουν υπόψη αυτές τις παραμέτρους προκειμένου να έχουν βέλτιστα αποτελέσματα.

Η κρίση χρέους που ξέσπασε το 2009 στη χώρα έφερε στην επιφάνεια το βασικό παράδοξο αναφορικά με την ελληνική οικονομία: παρότι σε ποσοτικούς όρους —μεγέθυνση του ΑΕΠ— η Ελλάδα πραγματοποίησε σημαντικές προόδους τα τελευταία χρόνια, τα διαρθρωτικά και ποιοτικά χαρακτηριστικά της οικονομίας της και η συνεπαγόμενη παραγωγική της ικανότητα δεν άλλαξαν σημαντικά (Pitelis 2012). Σαν αποτέλεσμα οι εξαγωγικές επιδόσεις της χώρας παραμένουν χαμηλές και το εμπορικό ισοζύγιο ανισομερές. Δεδομένου ότι βασικός στόχος της εφαρμογής των Μνημονίων μετά το 2010 είναι η ελληνική οικονομία να προσανατολιστεί σε εξαγωγές, η μειωμένη παραγωγική ικανότητα της χώρας παραμένει το βασικό πρόβλημα σε ό,τι αφορά τις μελλοντικές προοπτικές της. Η εμπειρική αποτύπωση των αναλυτικών υποδειγμάτων της νεο-θεσμικής προσέγγισης στην ελληνική πολιτική οικονομία μπορεί να προσφέρει εξηγήσεις για τη σημερινή κατάσταση της οικονομίας της χώρας.

Το άρθρο δομείται ως εξής: η επόμενη ενότητα παρουσιάζει τα κύρια στοιχεία της βιβλιογραφίας που αφορά τα ΜΚ και εστιάζει στην ανάλυση των συμπληρωματικοτήτων [complementarities] που καθορίζουν τις σχετικές κατηγοριοποιήσεις. Οι δύο ακόλουθες ενότητες αναλύουν τους τρόπους με τους οποίους η μελέτη της ελληνικής πολιτικής οικονομίας μπορεί να εμπλουτιστεί από τη βιβλιογραφία που αφορά τα ΜΚ και το τελευταίο μέρος συνοψίζει τις προηγούμενες ενότητες και προτείνει τρόπους ώστε η ανάλυση των συμπληρωματικοτήτων ανάμεσα στους θεσμούς που απαρτίζουν την ελληνική πολιτική οικονομία να βρει εφαρμογή στις προτεινόμενες πολιτικές για την αντιμετώπιση της οικονομικής κρίσης.

Μοντέλα καπιταλισμού και θεσμικές συμπληρωματικότητες

Η αναζήτηση συγκριτικών μεθόδων κατάταξης των εθνικών συνθηκών ανάπτυξης και αναπαραγωγής του καπιταλισμού δεν είναι καινούργια. Οι περισσότεροι κλασικοί οικονομολόγοι ανέλυσαν εθνικά μοντέλα καπιταλισμού και τις θεσμικές συνθήκες διατήρησης και αναπαραγωγής τους (Crouch 2005). Για την τελευταία εικοσαετία όμως η δημοσίευση που σήμανε την επαναφορά του αναλυτικού αυτού ενδιαφέροντος και τον επανακαθορισμό του με βάση τις συνθήκες που προέκυψαν με την κατάρρευση του ανατολικού μπλοκ ήταν του Albert (1993), ο οποίος διαχώρισε τον αγγλοσαξονικό και τον ευρωπαϊκό καπιταλισμό. Ο διαχωρισμός αυτός έγινε με βάση την ανάλυση των διαφορετικών λειτουργιών συντονισμού που επιτελούσαν κρατικοί και μη κρατικοί φορείς στην οικονομία. Βασικό δε κριτήριό του ήταν η έμφαση που αποδιδόταν στη δυνατότητα αυτορρύθμισης των εθνικών οικονομιών σε αντιπαράθεση με την αναζήτηση δράσεων για τη ρύθμιση ή και τη μεταβολή των οικονομικών δυνατοτήτων.

Στο ίδιο κλίμα οι Hollingsworth & Boyer (1997) και οι Kitschelt et al. (1999) ανέλυσαν τα θεσμικά χαρακτηριστικά προσδιορισμού της οικονομικής ανάπτυξης και καθορισμού του βαθμού σύγκλισης και απόκλισης μεταξύ των εθνικών οικονομιών. Οι έννοιες της σύγκλισης και της απόκλισης δεν αναφέρονται σε αυτό το πλαίσιο στον βαθμό οικονομικής ανάπτυξης των εθνικών οικονομιών αλλά στον βαθμό κατά τον οποίο οι οικονομίες συγκλίνουν σε έναν ιδεατό τύπο καπιταλισμού με βάση τις θεσμικές λειτουργίες ρύθμισης των αγορών τους.

Η ανάλυση που σηματοδότησε την πρώτη ολοκληρωμένη απόπειρα καθορισμού των θεσμικών λειτουργιών των διαφορετικών χωρών ήρθε από τους Hall & Soskice (2001) οι οποίοι καθόρισαν τη συγκριτική πολιτική οικονομία ως τον κλάδο έρευνας που προσπαθεί να αποτυπώσει θεσμικές [institutional] πα-

ραλλαγές μεταξύ των οικονομικά ανεπτυγμένων κρατών.¹ Ακολούθως ο Amable (2004) προσέδωσε μεγαλύτερο βάθος στη συγκριτική θεσμική ανάλυση των εθνικών πολιτικών οικονομιών μέσα από την αποτύπωση των στοιχείων που χαρακτηρίζουν μεγαλύτερο εύρος περιοχών.

Οι διαστάσεις, τα κριτήρια και οι παράγοντες με βάση τα οποία προχώρησαν σε αυτές τις παραλλαγές οι Hall & Soskice είναι ανάμεσα σε άλλα ο βαθμός συμμετοχής των εργαζομένων στη διοίκηση μιας επιχείρησης, η διαμόρφωση στις σχέσεις ανάμεσα στην κυβέρνηση και τη βιομηχανία, ο βαθμός ανισοτήτων που επικρατούν σε μια οικονομία. Επιπλέον τα διαφορετικά μοντέλα διαμορφώνονται με βάση τον βαθμό στον οποίο επηρεάζονται οι εθνικές οικονομίες από το διεθνές εμπόριο, τη συμμετοχή τους στις διαδικασίες ευρωπαϊκής ενοποίησης κ.ο.κ. Ο Amable (2004) εστίασε στον τρόπο με τον οποίον τέσσερις βασικοί παράγοντες καθορίζουν τις εξελίξεις στις εθνικές πολιτικές οικονομίες: αυτοί είναι οι αγορές προϊόντων και υπηρεσιών, οι αγορές εργασίας, οι δυναμικές και οι δομές των χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων και οι μηχανισμοί και θεσμοί κοινωνικής προστασίας.

Αν τα χαρακτηριστικά αυτά φαίνονται —και ως έναν βαθμό είναι— εξαιρετικά ευρέα, η βασική συμβολή των Hall & Soskice και του Amable δεν έγκειται μόνο στην καταγραφή τους. Συγκεκριμένα βασικό τους επιχείρημα είναι ότι τα θεσμικά χαρακτηριστικά που διαμορφώνονται με βάση αυτά τα κριτήρια δεν επιδρούν μεμονωμένα στις εθνικές οικονομίες. Αντίθετα θεωρείται ότι υπάρχει σημαντικός βαθμός συμπληρωματικότητας ανάμεσα στους διαφορετικούς θεσμούς. Έτσι οι Hall & Soskice εστιάζουν ιδιαίτερα στον βαθμό κατά τον οποίο τα θεσμικά χαρακτηριστικά διατηρούν και αναπαράγουν τις συνθήκες εκείνες που επιτρέπουν τη δημιουργία των διαφορετικών μοντέλων καπιταλισμού.

1. Για μια ανάλυση των αιτιών και έως τώρα επιπτώσεων της κρίσης από τη θεωρητική οπτική που προσφέρουν τα Μοντέλα Καπιταλισμού βλ. Hall 2012.

Αυτή είναι μια σημαντική διαφοροποίηση των ΜΚ από τις ορθόδοξες προσεγγίσεις των νεο-κλασικών οικονομικών, οι οποίες θεωρητικοποιούν τη δράση οικονομικών δρώντων ξεχωριστά. Στις ορθόδοξες προσεγγίσεις στον βαθμό που οι θεσμοί εξετάζονται ως καθοριστικοί για την πορεία μιας οικονομίας, αντιμετωπίζονται ως αυτόνομοι από τους υπόλοιπους. Σε αντίθεση τα ΜΚ τονίζουν τις συμπληρωματικές λειτουργίες που μπορεί να επιτελούνται από διαφορετικούς θεσμούς. Για παράδειγμα οι λειτουργίες του κράτους πρόνοιας σε μια εθνική οικονομία προσφέρουν σημαντικό βαθμό προστασίας από τη λειτουργία της ελεύθερης αγοράς αλλά επίσης συμπληρώνουν τη λειτουργία της κάνοντας μια εθνική οικονομία με ευρύ κοινωνικό κράτος ανταγωνιστική. Σαν αποτέλεσμα η σύγκριση των οικονομικών μεγεθών μεταξύ κρατών έχει μικρή αναλυτική σημασία, εάν δεν λαμβάνει υπόψη τις εθνικές πολιτικές αναδιανομής και παροχής κοινωνικών πολιτικών. Όπως επισημαίνει ο Amable (2004: 55):

Μια κοινωνία δεν είναι απλά μια συλλογή θεσμικών μορφών, αλλά ένας συγκεκριμένος συνδυασμός αυτών των μορφών. Οι επιδράσεις των θεσμικών λειτουργιών για την οικονομία δεν θα πρέπει συνεπώς να μελετώνται ανεξάρτητα. Οι θεσμοί που επηρεάζουν μια περιοχή της οικονομίας θα έχουν συνέπειες πέρα από τη συγκεκριμένη περιοχή ανάλυσης.

Επίσης οι Hall & Soskice (2001: 17) προσδιορίζουν τις θεσμικές συμπληρωματικότητες ως εξής: 'Δύο θεσμοί μπορεί να θεωρηθεί ότι είναι συμπληρωματικοί όταν η παρουσία (ή η αποδοτικότητα) του ενός αυξάνει τις αποδόσεις (ή τη δυναμικότητα) του άλλου'.

Η μορφή της συμπληρωματικότητας ανάμεσα στις διαφορετικές θεσμικές λειτουργίες και άρα οι επιπτώσεις που έχουν οι θεσμοί στην οικονομική απόδοση ενός κράτους διαμορφώνονται με βάση τον τύπο συντονισμού [co-ordination] που επικρατεί σε κάθε χώρα. Με βάση αυτή τη συλλογιστική, οι Hall & Soskice (2001) διαχώρισαν τις οικονομίες σε Φιλελεύθερες Οικονομίες της Αγοράς (ΦΟΑ) και σε Συντονισμένες Οικονομίες Αγοράς (ΣΟΑ). Οι ΦΟΑ είναι οι οικονομίες που αποδίδουν ιδιαί-

τερη σημασία στη λειτουργία της ελεύθερης αγοράς ως βασικό ρυθμιστικό παράγοντα των οικονομικών σχέσεων. Κλασικά παραδείγματα ΦΟΑ αποτελούν το Ηνωμένο Βασίλειο, οι ΗΠΑ και δευτερευόντως η Ιρλανδία. Οι ΣΟΑ από την άλλη, παρότι λειτουργούν ως κατεξοχήν οικονομίες βασισμένες στην ελεύθερη αγορά, χρησιμοποιούν εργαλεία ρύθμισης αλλά και παρέμβασης στην οικονομία προκειμένου να αντιμετωπίσουν τις αρνητικές συνέπειες της λειτουργίας μιας απορυθμισμένης οικονομίας. Οι οικονομίες της Βόρειας Ευρώπης, η Ιαπωνία και η Γερμανία είναι τα τυπικά παραδείγματα ΣΟΑ. Μια τρίτη κατηγοριοποίηση αφορά χώρες όπως η Γαλλία αλλά και χώρες της Μεσογείου για τις οποίες οι συγγραφείς αναφέρουν ότι είναι 'υβριδικές' περιπτώσεις.

Στην περίπτωση των ΦΟΑ, οι δυνάμεις της προσφοράς και ζήτησης καθορίζουν τη λειτουργία των επιχειρήσεων αλλά και των εργαζομένων, με τις αγορές εργασίας να είναι σχεδόν εντελώς απορυθμισμένες. Η παραγωγική διαδικασία είναι προσανατολισμένη στην παροχή υπηρεσιών και στη βραχυχρόνια αναζήτηση κέρδους μέσα από χρηματιστηριακές συναλλαγές. Το κράτος πρόνοιας είναι συγκριτικά συρρικνωμένο και σαν αποτέλεσμα οι ανισότητες είναι μεγάλες και τα συγκριτικά ποσοστά φτώχειας υψηλά. Η αντίληψη που επικρατεί είναι ότι η ανεργία είναι περισσότερο αποτέλεσμα ατομικής επιλογής παρά συνέπεια της έλλειψης θέσεων εργασίας. Έτσι οι πολιτικές τόνωσης της ζήτησης είναι σχεδόν ανύπαρκτες στις ΦΟΑ και οι κυβερνήσεις στηρίζονται αποκλειστικά σε εργαλεία ρύθμισης της προσφοράς. Το κράτος γενικά αντιμετωπίζεται με καχυποψία σε ό,τι αφορά τον πιθανό οικονομικό και αναδιανεμητικό του ρόλο και γίνεται προσπάθεια να παρεμβαίνει η εκάστοτε κυβέρνηση όσο το δυνατόν λιγότερο στην οικονομία. Σαν αποτέλεσμα τα μέτρα ρύθμισης των αγορών είναι περιορισμένα και υποστηρίζεται ότι ο απρόσκοπτος ανταγωνισμός μεταξύ οικονομικών δρώντων οδηγεί πάντα σε βέλτιστα αποτελέσματα.

Από την άλλη πλευρά οι ΣΟΑ, παρότι όχι ουσιαδώς διαφορετικές, διαθέτουν ορισμένα δομικά στοιχεία που τις διαφοροποιούν από τις προαναφερθείσες φιλελεύθερες οικονομίες της

αγοράς. Σε γενικές γραμμές, οι συντονισμένες οικονομίες της αγοράς λειτουργούν στη βάση της συνεργασίας μεταξύ οικονομικών δρώντων από διαφορετικές τάξεις και επαγγελματικές συσσωματώσεις. Εκπρόσωποι των εργαζομένων διαθέτουν σημαντική διαπραγματευτική ικανότητα και το κράτος παρέχει το ρυθμιστικό εκείνο πλαίσιο που μπορεί να συμβάλει σε μια οργάνωση κορπορατιστικού χαρακτήρα. Η καχυποψία απέναντι στην κρατική παρέμβαση στην οικονομία είναι πολύ πιο περιορισμένες. Το κράτος λειτουργεί στις ΣΟΑ είτε ως ρυθμιστής είτε και ως πάροχος οικονομικής δραστηριότητας. Με παρόμοιο τρόπο ρυθμίζονται και οι σχέσεις ανάμεσα στις τράπεζες, τις ιδιωτικές εταιρίες και τους κρατικούς φορείς. Εκπρόσωποι του κράτους έχουν το δικαίωμα να συμμετέχουν στα διοικητικά συμβούλια τραπεζών (οι οποίες όμως δεν είναι κρατικές) και τραπεζικοί φορείς συμμετέχουν σε συμβούλια επιχειρήσεων. Οι επενδυτικές δραστηριότητες χαρακτηρίζονται από το 'υπομονετικό κεφάλαιο' [patient capital] που προσδιορίζει και υλοποιεί μακροχρόνιες επιχειρηματικές στρατηγικές. Τέλος το κράτος πρόνοιας είναι εκτεταμένο και λειτουργεί με όρους που συνδυάζουν την ανάγκη ουσιαστικής κοινωνικής προστασίας και της ευελιξίας του ανθρώπινου δυναμικού [flexicurity].

Οι κατηγοριοποιήσεις σε ΦΟΑ και σε ΣΟΑ δεν γνώρισαν καθολική αποδοχή, καθώς αρκετοί μελετητές απέδωσαν σε αυτές περιορισμένη αναλυτική ικανότητα και υψηλό βαθμό γενίκευσης. Πολλές χώρες θεωρήθηκε ότι δεν καλύπτονται επαρκώς από την προσέγγιση των Hall & Soskice ενώ η στατικότητα των παρουσιαζόμενων μοντέλων έτυχε ιδιαίτερης κριτικής ανάλυσης (Crouch 2005). Προκειμένου να εμπλουτίσει την προσέγγιση των ΜΚ ώστε αυτή να διευρυνθεί γεωγραφικά, ο Amable (2004) διετύπωσε τουλάχιστον πέντε μοντέλα καπιταλισμού: αυτό που δίνει ιδιαίτερη έμφαση στη λειτουργία της ελεύθερης αγοράς, το σοσιαλδημοκρατικό, το μοντέλο της κεντρικής Ευρώπης, το μεσογειακό και το ασιατικό. Δεν θα αναλυθεί εδώ ολόκληρη η επιχειρηματολογία που αναπτύχθηκε προκειμένου να στηριχθούν αυτές οι ενστάσεις (βλ. ενδεικτικά Crouch 2005). Αρκεί να επισημάνουμε ότι, όπως στις περισσότερες περιπτώ-

σεις στις κοινωνικές επιστήμες, οι εν λόγω κατηγοριοποιήσεις αποτελούν περισσότερο ιδεατούς τύπους παρά άκαμπτες επεξηγηματικές έννοιες. Επιπλέον οι ίδιοι οι αναλυτές των ΜΚ έχουν αποδεχτεί τον υψηλό βαθμό ετερότητας ο οποίος παρατηρείται ανάμεσα σε χώρες που θεωρητικά ανήκουν στο ίδιο μοντέλο. Παρόλα αυτά δύο σημεία της κριτικής που αναπτύχθηκε στα πλαίσια αυτά χρήζουν μεγαλύτερης ανάλυσης.

Υποστηρίχθηκε κατά πρώτον πως το γεγονός ότι τα ΜΚ αποφεύγουν την ενασχόληση με χώρες που δεν εμπίπτουν στους ιδεατούς τύπους που προαναφέρθηκαν συμβάλλει στη μειωμένη επεξηγηματική τους αξία. Ειδικά οι οικονομίες της Νότιας Ευρώπης είναι σχεδόν απύσυχες από αυτές τις συζητήσεις, έλλειψη η οποία εξηγείται στη σχετική βιβλιογραφία από την ασάφεια που θεωρείται ότι εμφανίζουν αυτές οι πολιτικές οικονομίες. Εκτιμάται δηλαδή ότι ο συνδυασμός σε εκείνες τις χώρες δομών που είναι φαινομενικά αντιφατικές, όπως η συνύπαρξη υψηλών κοινωνικών παροχών με αυξημένες ανισότητες και ποσοστά φτώχειας, καθιστά αδύνατη την κατηγοριοποίησή τους στους ιδεατούς τύπους στους οποίους αναφέρονται τα ΜΚ. Όπως ωστόσο υποστηρίζεται εδώ, ακριβώς αυτές οι ασάφειες καθιστούν τις χώρες της Νότιας Ευρώπης περισσότερο ελκυστικές για μελέτη από την οπτική της συγκριτικής πολιτικής οικονομίας.

Δεύτερον το γεγονός ότι στην πλειοψηφία τους οι αναλύσεις που αφορούν τα ΜΚ χρησιμοποιούν μη κρατικές λειτουργίες (συνήθως λειτουργίες της εταιρείας και ενίοτε των επαγγελματικών οργανώσεων) ως τις κύριες δομές ανάλυσης και εξαγωγής συμπερασμάτων τις καθιστούν ακόμη λιγότερο σχετικές για τη συγκριτική ανάλυση των χωρών της Νότιας Ευρώπης. Αυτό συμβαίνει γιατί οι λειτουργίες που επιτελεί το κράτος σε αυτές τις χώρες είναι αδιαμφισβήτητα ξεχωριστές από εκείνες που επιτελεί σε άλλες οικονομίες και άρα δεν μπορούν να αγνοηθούν από τη συγκριτική ανάλυση. Για λόγους που μεταξύ άλλων έχουν να κάνουν με την καθυστερημένη εκβιομηχάνιση (Δερτιλής 2005) και την ελλιπή ανάπτυξη του κράτους πρόνοιας, το κράτος έχει αναπτύξει σειρά μηχανισμών οι οποίοι υποκατέστησαν τις λει-

τουργίες που ασκεί στην Κεντρική και Δυτική Ευρώπη (Βούλγαρης 2006). Έτσι συντηρήθηκαν μηχανισμοί 'αποζημίωσης' από το κράτος προς την κοινωνία και την οικονομία, οι οποίοι έχουν πάψει να υπάρχουν στις χώρες της Δυτικής και Κεντρικής Ευρώπης (Molina & Rhodes 2008). Επίσης μέσα από τη λειτουργία ενδιάμεσων μηχανισμών όπως οι πελατειακές σχέσεις, ο νεποτισμός και η διαφθορά, που ρύθμισαν και ρυθμίζουν τις σχέσεις κράτους-κοινωνίας, οι πολιτικές οικονομίες της Νότιας Ευρώπης ανέπτυξαν ένα ξεχωριστό καπιταλιστικό σύστημα σε ό,τι αφορά τις θεσμικές του λειτουργίες, σύστημα το οποίο δεν μπορεί να αποτυπωθεί από τις κυρίαρχες αναλύσεις των μοντέλων καπιταλισμού.

Με βάση αυτά τα δύο σημεία κριτικής των ΜΚ, η ανάπτυξη ενός ξεχωριστού μοντέλου που όχι απλά θα ονοματίζει αλλά και θα αποτυπώνει τα συγκριτικά γνωρίσματα που χαρακτηρίζουν τις χώρες της Νότιας Ευρώπης κρίνεται απαραίτητη. Σε αυτή την κατεύθυνση η Schmidt (2003, 2009) ανέπτυξε την κατηγοριοποίηση ενός ξεχωριστού τύπου οικονομιών, των Κρατικών Οικονομιών της Αγοράς (ΚΟΑ). Οι τυπικές ΚΟΑ είναι η Γαλλία και η Ιταλία με την πρώτη να έχει τεράστια παράδοση κρατικής παρέμβασης στην οικονομία [étatisme] και τη δεύτερη να διαθέτει υψηλό βαθμό κορπορατιστικής αντιπροσώπευσης συμφερόντων. Παρότι η Schmidt αποδέχεται ότι σε καμία από τις ΚΟΑ το κράτος δεν παίζει στη σημερινή συγκυρία τον αναπτυξιακό ρόλο που διαδραμάτισε στα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια, σημειώνει ότι ο ρόλος του στη δημιουργία πλαισίων πολιτικής για την άσκηση οικονομικής και κοινωνικής δραστηριότητας παραμένει αυξημένος.

Έτσι στις ΚΟΑ το κράτος εξακολουθεί να είναι σημαντικός αυτόνομος διαμορφωτής των επιχειρηματικών αποφάσεων είτε μέσα από την απευθείας ανάθεση οικονομικής δραστηριότητας είτε μέσα από την αυτόνομη επιχειρηματική δραστηριότητα από κρατικά ελεγχόμενες εταιρίες. Παρότι δεν γίνεται πάντα ξεχωριστή αναφορά σε αυτού του τύπου τις κρατικές δραστηριότητες, υπάρχουν στις ΚΟΑ μηχανισμοί και λειτουργίες που συνάδουν με βιομηχανική πολιτική. Με άλλα λόγια στις κρατικές

οικονομίες της αγοράς είναι αισθητά τα σημεία που αφορούν εθνικά σχέδια ανάπτυξης τα οποία συντάσσονται για να προωθήσουν συγκεκριμένες οικονομικές δραστηριότητες.² Η επόμενη ενότητα αποπειράται να εφαρμόσει τις θεωρητικές αναλύσεις που παρουσιάστηκαν στην περίπτωση της Ελλάδας.

Προς ένα ελληνικό μοντέλο καπιταλισμού;

Όπως είδαμε, τα δύο πιο σημαντικά χαρακτηριστικά της βιβλιογραφίας για τα ΜΚ είναι η διάκριση των εθνικών οικονομιών με βάση θεσμικές λειτουργίες και η μελέτη της συμπληρωματικότητας αυτών των θεσμών. Σε αυτή την ενότητα επιχειρούμε να απαντήσουμε στο ερώτημα αναφορικά με τη δυνατότητα ανάπτυξης ενός ελληνικού μοντέλου καπιταλισμού.³ Παρότι κάποιες αναλύσεις έχουν αναφερθεί στη συγκεκριμένη βιβλιογραφία, δεν έχει γίνει μέχρι τώρα απόπειρα να εφαρμοστεί αυτή στην ελληνική οικονομία παρά το διακριτό θεσμικό πρόσημο που της αποδίδεται από αρκετούς αναλυτές (Βούλγαρης 2006, Ιορδανόγλου 2013 μεταξύ άλλων). Η αναζήτηση δεν έχει ως στόχο την ονοματοδοσία της ελληνικής πολιτικής οικονομίας και τον απλό προσδιορισμό της. Πηγάζει από την ανάγκη να αποτυπωθούν τα βασικά θεσμικά χαρακτηριστικά της και οι συμπληρωματικότητες που παρατηρούνται μεταξύ των επιμέρους θεσμών προκειμένου να προδιαγραφούν πιθανές διέξοδοι της χώρας από την κρίση.

Η οικονομική κρίση που ξεκίνησε το 2009 έφερε στην επιφάνεια σειρά διαρθρωτικών προβλημάτων που χαρακτήριζαν την πορεία της ελληνικής οικονομίας τα τελευταία 15 χρόνια. Κύριο γνώρισμα αυτής της πορείας υπήρξαν τα σημαντικά ποσο-

2. Τα χαρακτηριστικά αυτά των ΚΟΑ αναφέρονται στο Schmidt 2003: 116.

3. Παρόμοια απόπειρα γίνεται από τον Αργεΐτη 2012: κεφ. 2, 3. Η αναλυτική και εμπειρική έμφαση όμως είναι κυρίως στο χρηματοπιστωτικό σκέλος του ελληνικού μοντέλου καπιταλισμού.

στά οικονομικής μεγέθυνσης, τα οποία όμως δεν συνοδεύτηκαν από αλλαγές στα θεσμικά χαρακτηριστικά που καθορίζουν την παραγωγική ικανότητα της χώρας (Pitelis 2012). Σαν αποτέλεσμα η κρίση χρέους που έπληξε και πλήττει ολόκληρη την Ευρωπαϊκή Ένωση και ειδικά τις χώρες της Νοτιοανατολικής Ευρώπης που έχουν υιοθετήσει το ευρώ χτύπησε την ελληνική οικονομία με αναπάντεχη ένταση.

Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι εκτός από τα εσωτερικά θεσμικά ζητήματα, οι εξωτερικές συνθήκες που απορρέουν από τη συμμετοχή της χώρας στο κοινό νόμισμα επιδεινώνουν την κατάσταση. Συγκεκριμένα τα προβλήματα έλλειψης δημοσιονομικού συντονισμού των οικονομιών της Ευρωζώνης και η αδυναμία χρήσης παραδοσιακών εργαλείων εξόδου από οικονομικές κρίσεις, όπως η υποτίμηση του εθνικού νομίσματος, έχουν δημιουργήσει μια εξαιρετικά ευάλωτη κοινωνική και οικονομική πραγματικότητα στη χώρα. Η ανάλυση ωστόσο των πολιτικών ζητημάτων που συνδέονται με τις υπερεθνικές διεργασίες στην Ευρωζώνη δεν αποτελούν μέρος αυτής της μελέτης, η οποία επικεντρώνει στις εθνικές διεργασίες που καθορίζουν την ελληνική πολιτική οικονομία. Βάσει αυτής της μεθοδολογικής παραδοχής γίνεται εμφανές ότι η αποτύπωση των θεσμικών χαρακτηριστικών που μπορούν να συμβάλουν στη θεωρητική και εμπειρική διερεύνηση ενός ελληνικού μοντέλου καπιταλισμού αποκτά επιπλέον σημασία στην τρέχουσα συγκυρία.

Οι συμπληρωματικές λειτουργίες που επιτελεί το κράτος στη διαμόρφωση των χαρακτηριστικών της ελληνικής πολιτικής οικονομίας αποτελούν το βασικό πλαίσιο ανάλυσης. Όπως στις ΚΟΑ, έτσι και στην περίπτωση της Ελλάδας το κράτος αποτέλεσε και συνεχίζει να αποτελεί ουσιαστικό διαμορφωτή κοινωνικοοικονομικής δραστηριότητας. Σε αντίθεση όμως με τις ΚΟΑ, το ελληνικό κράτος διαμορφώθηκε στα πλαίσια μιας συνεχούς αλληλεξάρτησης με το εγχώριο επενδυτικό κεφάλαιο η οποία συνεχίστηκε απарέγκλιτα έως τη σημερινή συγκυρία. Το εγχώριο επενδυτικό κεφάλαιο χρησιμοποίησε τις κρατικές δομές προκειμένου να επιτύχει προσόδους που δεν θα ήταν δυνατό να αποκτήσει στα πλαίσια μιας ελεύθερης οικονομίας της

αγοράς. Οι εκάστοτε πολιτικοί που αποκτούσαν πρόσβαση σε κρατικές λειτουργίες διατήρησαν και αναπαρήγαγαν αυτό το μοντέλο αλληλεξάρτησης προκειμένου να αναπαράγουν την εξουσία τους. Οι συμπληρωματικότητες που αναπτύχθηκαν σε αυτά τα πλαίσια και που μπορούν να αποτυπώσουν ένα ελληνικό μοντέλο καπιταλισμού αναλύονται στην επόμενη ενότητα.

Οι συμπληρωματικές λειτουργίες του κράτους στο ελληνικό μοντέλο καπιταλισμού

Κοινωνικό κράτος και θεσμικές συμπληρωματικότητες

Το ελληνικό κράτος, παρότι δεν είναι μεγάλο συγκριτικά με τα κράτη της Δυτικής και Κεντρικής Ευρώπης, είναι δημιουργημένο και δομημένο στη βάση των πελατειακών σχέσεων (Βούλγαρης 2001, 2006, Σωτηρόπουλος 2007, Ιορδανόγλου 2013). Πρόσφατα μάλιστα το πελατειακό κράτος αποτέλεσε αντικείμενο ανάλυσης από τον ΟΟΣΑ και καταγράφηκε ως η βασική αιτία για τη μειωμένη ανταγωνιστικότητα της ελληνικής οικονομίας (OECD 2011). Συγκεκριμένα στοιχεία του, όπως οι πελατειακές διαδικασίες πρόσληψης και ανέλιξης των δημοσίων υπαλλήλων, αναφέρονται ως ενδογενή χαρακτηριστικά ενός συστήματος το οποίο παρεμποδίζει την εύρυθμη λειτουργία της οικονομίας.

Λίγοι πλέον μελετητές της ελληνικής πολιτικής οικονομίας δεν θα υποστήριζαν τη θέση ότι το ελληνικό κράτος έχει σε μεγάλο βαθμό δημιουργηθεί στη βάση ενός συστήματος πολιτικής και κομματικής συναλλαγής. Μόνο την περίοδο 2004-2009 ο ελληνικός δημόσιος τομέας αυξήθηκε κατά 10% ακολουθώντας μια συνεχώς αυξητική πορεία που είχε ξεκινήσει τη δεκαετία του 1980 και εντάθηκε την περίοδο 2000-2009 (Ιορδανόγλου 2013). Η αυξητική αυτή πορεία δεν αποτελεί ελληνική πρωτοτυπία ούτε συνιστά απαραίτητα κάποιου είδους στρέβλωση. Παρόλα αυτά, η έλλειψη καταγραφής των αναγκών του δημοσίου, η ανυπαρξία διοικητικού προγραμματισμού και η αναντιστοιχία ανά-

μεσα στις πραγματοποιηθείσες προσλήψεις και τις διοικητικές ανάγκες καταδεικνύουν στρεβλές διαδικασίες προσλήψεων βασισμένες στην πατρωνία (Σωτηρόπουλος 2007, Ιορδανόγλου 2013). Επιπλέον οι περιορισμένοι θεσμοί διασφάλισης της αξιοκρατικής πρόσληψης των υπαλλήλων —βασικά ο ΑΣΕΠ— σταδιακά καταστρατηγήθηκαν και έφτασαν να διαδραματίζουν διακοσμητικό και μόνο ρόλο σε ό,τι αφορά τις προσλήψεις (Ladi 2013). Ακόμη και μετά από την πίεση που δημιουργήθηκε από τη λήψη μέτρων τα οποία επέβαλλε η τρόικα, η ελληνική δημόσια διοίκηση παραμένει εν πολλοίς αμετάβλητη (Ladi 2013).

Οι αναλύσεις που αφορούν τον πελατειακό τρόπο πρόσληψης δημοσίων υπαλλήλων είναι εννοιολογικά ακριβείς αλλά παραμένουν ελλιπείς λόγω της αδυναμίας τους να εξετάσουν τον συμπληρωματικό ρόλο που επιτελεί το πελατειακό κράτος σε σχέση με άλλους θεσμούς που επηρεάζουν την απόδοση της ελληνικής πολιτικής οικονομίας. Με βάση τη λογική των θεσμικών συμπληρωματικοτήτων, που αναλύθηκε στις προηγούμενες ενότητες, θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι οι προσλήψεις που έκανε το κράτος αποτέλεσαν έναν μηχανισμό καταπολέμησης της ανεργίας και ειδικά της ανεργίας των νέων η οποία κυμαίνεται σε πολύ υψηλά ποσοστά στην Ελλάδα. Οι ενεργητικές πολιτικές απασχόλησης, από τον επαγγελματικό προσανατολισμό στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση ως την παροχή υπηρεσιών επαγγελματικής κατάρτισης, ήταν και παραμένουν ανεπαρκείς (Ματσαγγάνης 2011). Παρότι το κράτος δαπάνησε αρκετά χρήματα στην προσπάθεια να προσφέρει τέτοιες υπηρεσίες, το αποτέλεσμα παραμένει πενιχρό. Οι δομές που δημιουργήθηκαν είτε δεν λειτούργησαν είτε δεν επέφεραν τα επιδιωκόμενα αποτελέσματα. Σαν αποτέλεσμα οι συνεχιζόμενες προσλήψεις στον δημόσιο τομέα θα μπορούσαν να αντιμετωπιστούν ως συμπληρωματικές της περιορισμένης λειτουργίας του κράτους σε σχέση με ενεργητικές πολιτικές απασχόλησης. Σε κάθε περίπτωση αυτή η στρεβλή διαδικασία διασφαλίζει ένα ελάχιστο κοινωνικής νομιμοποίησης σε ένα κράτος το οποίο αποδεδειγμένα δυσκολεύεται να χαράξει και να εφαρμόσει μακροπρόθεσμες στρατηγικές ενίσχυσης της απασχόλησης.

Παρόμοια επιχειρηματολογία μπορεί να αναπτυχθεί και για άλλες λειτουργίες και δομές του ελληνικού κράτους αναφορικά με τον κοινωνικό του ρόλο. Έχει γραφτεί επανειλημμένως ότι η Ελλάδα παρέχει πολύ μεγάλο βαθμό κοινωνικής προστασίας μέσα από τη λειτουργία ενός εκτεταμένου κράτους πρόνοιας αλλά και ότι αυτή η κοινωνική προστασία είναι κατεξοχήν υπεύθυνη για την οικονομική κρίση που περνάει η χώρα. Όντως η ποσοτική αποτύπωση των χαρακτηριστικών του ελληνικού κράτους πρόνοιας καταδεικνύει ότι αυτό προσφέρει γενναιόδωρες παροχές στους πολίτες του, σχεδόν ανάλογες με τις παροχές κρατών με πολύ αναπτυγμένα συστήματα κοινωνικής προστασίας (Σωτηρόπουλος 2007).

Θα περίμενε λοιπόν κανείς ότι οι υψηλές αυτές κοινωνικές παροχές θα οδηγούσαν σε μείωση των ανισοτήτων μέσα από τη λειτουργία αναδιανεμητικών μηχανισμών. Αυτός άλλωστε είναι ο λόγος ύπαρξης των κοινωνικών παροχών στις χώρες που διαθέτουν ανεπτυγμένα κοινωνικά κράτη, δηλαδή η συνύπαρξη υψηλών ποσοστών οικονομικής μεγέθυνσης με ανεπτυγμένο βαθμό κοινωνικής προστασίας. Παρόλα αυτά, οι πιο πρόσφατες μελέτες καταγραφής των οικονομικών, κοινωνικών και χωρικών ανισοτήτων στην Ελλάδα δείχνουν ότι η χώρα έχει πολύ υψηλά ποσοστά ανισότητας με όποια διάσταση και αν αυτές καταγράφονται (European Commission 2011). Τίθεται συνεπώς το ερώτημα γιατί ο μεγάλος βαθμός κοινωνικής προστασίας δεν συνοδεύεται από μειωμένες ανισότητες.

Βάσει της αναλυτικής λογικής που υιοθετείται στο άρθρο αναφορικά με τις θεσμικές συμπληρωματικότητες, θα μπορούσε να δοθεί μια απάντηση μέσα από τη μελέτη των συμπληρωματικών λειτουργιών που επιτελούν οι επιμέρους θεσμοί που επηρεάζουν την ελληνική πολιτική οικονομία. Συγκεκριμένα, θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι το φαινομενικά παράδοξο της ταυτόχρονης ύπαρξης υψηλών κοινωνικών παροχών και αυξημένων ανισοτήτων είναι αποτέλεσμα της λειτουργίας πίεσεων από καλά οργανωμένες ομάδες συμφερόντων, οι οποίες τα προηγούμενα χρόνια πέτυχαν την απόσπαση των κοινωνικών παροχών που θα έπρεπε να κατευθυνθούν σε κοινωνικές ομάδες με

πραγματικές ανάγκες (Βούλγαρης 2006, Ιοαρδανόγλου 2013). Οι ομάδες αυτές, σε αλληλεξάρτηση με κρατικά και πολιτικά συμφέροντα, απέσπασαν ευνοϊκές ρυθμίσεις που κατεύθυναν τους κοινωνικούς πόρους σε ιδιοτελείς σκοπούς. Με άλλα λόγια, συγκεκριμένες επαγγελματικές οργανώσεις και άλλες ομάδες συμφερόντων οικειοποιούνταν χρήματα που θα έπρεπε να κατευθύνονται σε δράσεις μείωσης των ανισοτήτων επιτείνοντας τη διαδικασία άνισης κατανομής των πόρων. Σαν αποτέλεσμα τα χρήματα του κοινωνικού κράτους διαδραμάτιζαν συμπληρωματικό ρόλο στην αλληλεπίδραση των εκάστοτε πολιτικών και κοινωνικών εξουσιών με ομάδες συμφερόντων.

Αν έτσι έχουν τα πράγματα, η μειωμένη ανταγωνιστικότητα της ελληνικής οικονομίας δεν είναι αποτέλεσμα των αυξημένων δαπανών του κοινωνικού κράτους, αλλά των ποιοτικών χαρακτηριστικών που καθορίζουν τις λειτουργίες του στη βάση της λογικής της συμπληρωματικότητας. Συνεπώς η μείωση των κοινωνικών παροχών, όπως πραγματοποιείται στα πλαίσια των προγραμμάτων σταθεροποίησης της ελληνικής οικονομίας που έχει υπογραφεί με την τρόικα, δεν θα οδηγήσει στην αύξηση της ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας όπως διατείνεται το σχέδιο.

Επιπλέον υπάρχει σημαντικός βαθμός συμπληρωματικότητας ανάμεσα στο ευρύ κοινωνικό κράτος από ποσοτική άποψη και στην ανυπαρξία δομών εύρεσης εργασίας. Η παράλληλη ύπαρξη υψηλών ποσοστών ανεργίας ανάμεσα στους νέους (γύρω στο 60% με βάση τις τελευταίες μετρήσεις της ΕΛΣΤΑΤ, Δεκέμβριος 2013) και στην ευκολία στην παροχή συντάξεων με πελατειακά κριτήρια μπορεί να εξηγηθεί μέσα από αυτά τα αναλυτικά πλαίσια. Είναι σχεδόν αδύνατο να γίνουν επαρκείς υπολογισμοί αυτού του τύπου αλλά είναι ευρέως διαδεδομένο το φαινόμενο η σύνταξη ενός γονέα —όπως και ο μισθός του— να συντηρεί τουλάχιστον ένα και συνήθως περισσότερα εξαρτώμενα μέλη στην Ελλάδα. Αυτή η άτυπη αναδιανεμητική λειτουργία της οικογένειας (Pitelis 2012, Monastiriotes 2009) δεν λαμβάνεται υπόψη από όσους προωθούν τον εκσυγχρονισμό του συστήματος δημόσιας ασφάλισης μέσα από τη δραστική περι-

κοπή συντάξεων και επιδομάτων (δηλαδή από την τρoικα και τις κυβερνήσεις που εφαρμόζουν τις σχετικές πολιτικές). Παρόλα αυτά μια ρεαλιστική αποτίμηση του τρόπου λειτουργίας και αναπαραγωγής ενός ελληνικού μοντέλου καπιταλισμού χρειάζεται να λάβει σοβαρά υπόψη τον άτυπο αναδιανεμητικό ρόλο της ελληνικής οικογένειας. Σε τελική ανάλυση μεγάλο μέρος της οικονομικής μεγέθυνσης που σημειώθηκε τα χρόνια πριν από την κρίση αλλά και η διατήρηση ενός υψηλού βιοτικού επιπέδου από τα νεοεισερχόμενα στην παραγωγική διαδικασία άτομα οφείλεται σε αυτόν τον ρόλο (Pitelis 2012). Αν αυτή είναι η κατάσταση αναφορικά με τον κοινωνικό ρόλο του κράτους και τις συμπληρωματικότητες που αναπτύσσονται σε αυτόν τον τομέα με το θεσμικό πλαίσιο της εγχώριας πολιτικής οικονομίας, ποια είναι η κατάσταση σχετικά με τις κρατικές παρεμβάσεις στην οικονομία;

Ο οικονομικός ρόλος του κράτους και θεσμικές συμπληρωματικότητες

Όπως έχει καταγραφεί από σειρά μελετών, το ελληνικό κράτος διαδραμάτισε και συνεχίζει να διαδραματίζει σημαντικό οικονομικό ρόλο (Pagoulatos 2003, Αργείτης 2012, Ιορδανόγλου 2013). Είτε μέσα από την άμεση ιδιοκτησία παραγωγικών μονάδων είτε μέσα από τη ρύθμιση σημαντικών τομέων οικονομικής δραστηριότητας, ο ελληνικός καπιταλισμός χαρακτηρίζεται από συνεχιζόμενη κρατική παρέμβαση. Δεν είναι τυχαίο ότι η απαγκίστρωση του κράτους από την ιδιοκτησία σημαντικού μέρους της εγχώριας οικονομικής δραστηριότητας αποτελεί κεντρική συνισταμένη της αιρεσιμότητας την οποία έχει επιβάλει στην ελληνική κυβέρνηση η τρoικα.

Παρόλα αυτά μια τέτοια προσέγγιση αγνοεί τη συμπληρωματική λειτουργία που επιτέλεσε και επιτελεί το κράτος στην αναμόχλευση της οικονομικής δραστηριότητας στην Ελλάδα (Αργείτης 2012). Προϋποθέτει ότι το βασικό πρόβλημα της ελληνικής οικονομίας είναι η ευρεία δραστηριοποίηση του κράτους στην οικονομία σαν το κράτος να παρεμβαίνει σε ένα θε-

σμικό και κοινωνικό-οικονομικό κενό. Η πραγματικότητα είναι ότι το κράτος στην Ελλάδα δημιουργήθηκε, συντηρήθηκε και αναπαράχθηκε με τη σημερινή του μορφή μέσα από τη στρεβλή αλληλεξάρτησή του με το ιδιωτικό κεφάλαιο αλλά και τις εκάστοτε πολιτικές ηγεσίες (Δερτιλής 2005). Το επιχειρηματικό κεφάλαιο στην Ελλάδα δεν ανέπτυξε ποτέ τις δεξιότητες και ικανότητες που θα του επέτρεπαν να καινοτομήσει και να προσφέρει αυτόνομη δυναμική οικονομικής ανάπτυξης (Αργείτης 2012). Χωρίς και πάλι να είναι εύκολο να υπάρξουν αντικειμενικά στοιχεία για αυτό το επιχείρημα, είναι δύσκολο να υποστηριχθεί ότι κάποιος έλληνας επιχειρηματίας που συσώρευσε κέρδη στην Ελλάδα, το έκανε χωρίς να διαπλακεί με πελατειακούς όρους με την εκάστοτε πολιτική και κρατική εξουσία (στο ίδιο). Σαν αποτέλεσμα η αυτόνομη επιχειρηματική λειτουργία που μπορεί να αποτελέσει κινητήριο μοχλό 'από τα κάτω' διαδικασίας οικονομικής συσώρευσης δεν δραστηριοποιήθηκε ποτέ στην Ελλάδα και το κράτος χρειάστηκε να υποκαταστήσει αυτή την επενδυτική αδράνεια. Αν έτσι έχουν τα πράγματα, ο συμπληρωματικός ρόλος του αναποτελεσματικού και κομματικά αναπαραγόμενου κράτους στην οικονομία δημιουργήθηκε προκειμένου να υποκατασταθεί η έλλειψη ουσιαστικής επενδυτικής δραστηριότητας από το ιδιωτικό επιχειρηματικό κεφάλαιο.

Ακόμη και η διαφθορά, η οποία είναι καταγεγραμμένη από συνεχείς μετρήσεις της Διεθνούς Διαφάνειας (για το 2011 η Ελλάδα καταγράφηκε ως η πιο διεφθαρμένη χώρα της Ε.Ε. μετά τη Βουλγαρία και 80η σε όλο τον κόσμο) αλλά και πρόσφατα από τον ΟΟΣΑ (OECD 2011), δεν λειτουργεί χωρίς να επιτελεί κάποιον συμπληρωματικό ρόλο. Το αδύναμο επιχειρηματικό κεφάλαιο αποτέλεσε ουσιαστικό παράγοντα υποκίνησης 'από τα κάτω' διεφθαρμένων αλληλεπιδράσεων με το κράτος, το οποίο ασφαλώς δεν ανέπτυξε επαρκή αυτονομία για να αντισταθεί σε αυτές τις πιέσεις (Βούλαρης 2006). Η λειτουργία της διαφθοράς ήταν και παραμένει σημαντική στην παροχή των απαραίτητων μηχανισμών που διευκολύνουν μορφές οικονομικής επέκτασης. Το ιδιωτικό κεφάλαιο δεν έχει απαγκιστρωθεί ουσια-

στικά από το κράτος και δεν έχει αναπτύξει επαρκείς δυνατότητες αυτόνομης επενδυτικής μεγέθυνσης, με αποτέλεσμα η κρατική διαφθορά να αποτελεί μέσο συμπλήρωσης της ιδιωτικής επιχειρηματικότητας.

Παρόμοια επιχειρήματα μπορούν να παρατεθούν αναφορικά με τα συγγενικά με τη διαφθορά φαινόμενα της φοροδιαφυγής και της παραοικονομίας στην Ελλάδα. Τόσο οι μετρήσεις του ΟΟΣΑ (OECD 2011) όσο και ανεξάρτητες μελέτες (για παράδειγμα Matsagganis & Flevotomou 2010) έχουν καταγράψει πολύ υψηλά ποσοστά αναφορικά και με τα δύο αυτά φαινόμενα. Επίσης από τις ίδιες μελέτες έχουν αναλυθεί οι επιπτώσεις αυτών των φαινομένων στην ικανότητα του κράτους να συλλέξει φορολογικά έσοδα και να μειώσει τις δαπάνες του.

Παρόλα αυτά μια τέτοια ανάλυση αγνοεί συγκεκριμένες ιδιαιτερότητες της ελληνικής κοινωνικής και οικονομικής ανάπτυξης που επηρέασαν τη δομή της επαγγελματικής ιεραρχίας στη χώρα. Για μια σειρά από ιστορικούς λόγους, η επαγγελματική ιεραρχία αναπτύχθηκε στη βάση υψηλών ποσοστών αυτοαπασχόλησης (γύρω στο 36% βάσει του ΟΟΣΑ) αλλά και διατήρησης του αγροτικού πληθυσμού σε υψηλά επίπεδα συγκριτικά με χώρες με παρόμοιο μέγεθος ανάπτυξης (Δερτιλής 2005, Ιορδανόγλου 2013). Επιπλέον, οι επιχειρήσεις που αναπτύχθηκαν τα τελευταία είκοσι χρόνια χαρακτηρίζονται από πολύ μικρό μέγεθος—όχι πάνω από εννέα άτομα και συνήθως λιγότερα από πέντε—και συγκεντρώνονται σε μη παραγωγικούς τομείς οικονομικής δραστηριότητας—κατά βάση το εμπόριο—(Pitelis 2012). Αυτές οι επιχειρήσεις αποτελούν πάνω από 90% των καταγεγραμμένων επιχειρήσεων και απασχολούν περίπου το 60% του εργατικού δυναμικού (Monastiriotis 2009). Δεδομένου ότι οι αντικειμενικές δυνατότητες αποφυγής πληρωμής φόρων είναι υψηλότερες στους αυτοαπασχολούμενους, στον αγροτικό πληθυσμό—ο οποίος ούτως ή άλλως απολαμβάνει ξεχωριστό φορολογικό καθεστώς—και στις πολύ μικρές επιχειρήσεις μιας και τα εισοδήματα αυτού του τύπου είναι πιο δύσκολο να καταγραφούν από τις κρατικές φορολογικές υπηρεσίες, τα υψηλά ποσοστά φορο-αποφυγής και παραοικονομίας που καταγράφονται στην

Ελλάδα μπορούν να εξηγηθούν από αυτή την οπτική. Τέλος σε αυτά τα στοιχεία θα πρέπει να προστεθεί το ειδικό καθεστώς φορολόγησης που απολαμβάνουν τα πολύ υψηλά εισοδηματικά κλιμάκια τα οποία συστηματικά διαφεύγουν της φορολογίας που τους αναλογεί (Pitelis 2012). Μορφές φορολογικής ασυλίας έχουν άτυπα παραχωρηθεί από τις ελληνικές κυβερνήσεις μέσα από ευνοϊκές φορολογικές ρυθμίσεις. Οι ρυθμίσεις αυτές σε συνδυασμό με τη χρήση 'μοντέρνων' και νόμιμων μεθόδων φορο-αποφυγής (εξωχώριες εταιρίες) καθιστούν τη δίκαιη φορολόγηση του εγχώριου επενδυτικού κεφαλαίου αδύνατη, με άμεση συνέπεια τη μείωση των φορολογικών εσόδων του κράτους.

Σαν αποτέλεσμα αυτών αλλά και άλλων παραγόντων όπως η έλλειψη συντονισμένης και ουσιαστικής αναπτυξιακής πολιτικής στη χώρα (Pagoulatos 2003) αναπτύχθηκε στην Ελλάδα ένα θεσμικό πλαίσιο διαπλοκής του κρατικού τομέα με την επιχειρηματική τάξη που οδήγησε στην ανάπτυξη και καθιέρωση παρασιτικών διαδικασιών οικονομικής μεγέθυνσης (Pitelis 2012, Αργείτης 2012). Έτσι το κράτος γιγαντώνονταν με πελατειακούς και αναποτελεσματικούς όρους ενώ παράλληλα το ιδιωτικό κεφάλαιο αναπαράγονταν μέσα από παρασιτικές λειτουργίες όπως η φοροαποφυγή, το εύκολο κέρδος κ.λπ. Εφόσον το επιχειρηματικό κεφάλαιο δεν δημιουργούσε θέσεις εργασίας ούτε συνέβαλλε μακροχρόνια στην οικονομική μεγέθυνση —π.χ. μέσα από την ανάπτυξη βιομηχανικής και τεχνολογικής βάσης—, το κράτος συνέχιζε να συμπληρώνει αυτή την έλλειψη μέσα από την παροχή κινήτρων για την αναπαραγωγή ενός ιδιωτικού τομέα με χαμηλές παραγωγικές ικανότητες.

Με βάση τη συλλογιστική του άρθρου αναφορικά με τις θεσμικές συμπληρωματικότητες, το ελληνικό μοντέλο καπιταλισμού δημιουργήθηκε και αναπαράχθηκε στη βάση της αλληλοσυμπληρωματικότητας ανάμεσα στο κράτος και το επιχειρηματικό κεφάλαιο, με το πρώτο να υποκαθιστά το δεύτερο προκειμένου να υπάρξει οικονομική μεγέθυνση στη χώρα. Έτσι υπήρξε εξάρτηση της παρασιτικής επιχειρηματικής δραστηριότητας από τη μεγέθυνση του αναποτελεσματικού και πελατειακού κράτους, η οποία οδήγησε στη συσσώρευση δημοσίων χρεών και στην κρίση

χρέους από το 2009 ως σήμερα. Συνεπώς το κράτος αυτό καθεαυτό είναι εν μέρει μόνο υπεύθυνο για την κρίση χρέους που ταλαιπωρεί τη χώρα. Ο συμπληρωματικός ρόλος που ανέπτυξε προκειμένου να υποκαταστήσει το ισχνό επιχειρηματικό κεφάλαιο αλλά και συνεχιζόμενες ρυθμίσεις στην κατεύθυνση της 'πλάγιας' ρυθμιστικής υποστήριξης του ιδιωτικού κεφαλαίου, συνέβαλαν στη δημιουργία ενός ιδιότυπου μοντέλου καπιταλισμού. Το MK αυτό δεν είναι ούτε αυστηρά κρατικιστικό ούτε συμπίεζει την ιδιωτική επιχειρηματική δραστηριότητα που εμποδίζεται από το κράτος. Όσο ευθύνεται το ελληνικό κράτος για τη δημιουργία του συγκεκριμένου MK άλλο τόσο υπεύθυνο είναι και το εγχώριο επενδυτικό κεφάλαιο που δεν ανέπτυξε οριζόντιες διαδικασίες συσσώρευσης.

Όπως φαίνεται λοιπόν από την τρέχουσα και την προηγούμενη ενότητα, τόσο στην περίπτωση του κοινωνικού του ρόλου, όσο και στην οικονομική του λειτουργία, το ελληνικό κράτος αποτέλεσε και αποτελεί αναπόσπαστο στοιχείο ενός ιδιότυπου μοντέλου καπιταλισμού. Αυτό όμως δεν συνέβη εξαιτίας στρεβλών και ιδιοσυγκρασιακών κοινωνικών και πολιτικών μεταβολών. Οι διαφορετικοί θεσμοί που συγκροτούν το ελληνικό MK αναπαράχθηκαν στη βάση της συμπληρωματικότητας των λειτουργιών τους και στη βάση μιας εσωτερικής ορθολογικής λειτουργίας όπου ο ένας θεσμός κάλυπτε τα κενά του άλλου. Τα κενά δε αυτά δεν ήταν τυχαίες παραλείψεις αλλά συγκεκριμένοι συσχετισμοί ανάμεσα στο κράτος και το ιδιωτικό κεφάλαιο, αναπτυγμένοι στη βάση των εκάστοτε σχέσεων εξουσίας που διαμόρφωναν τις μεταξύ τους συμπληρωματικότητες. Αν έτσι έχουν τα πράγματα, η όποια μεταρρύθμιση επιχειρείται σε έναν από τους θεσμούς που απαρτίζουν το ελληνικό MK χρειάζεται να λάβει υπόψη τις επιπτώσεις που θα έχει στο υπόλοιπο θεσμικό υποσύστημα. Το ζήτημα αυτό αποτελεί το κεντρικό θέμα συζήτησης της συμπερασματικής ενότητας.

Συμπεράσματα

Το άρθρο επισήμανε την έλλειψη αναλύσεων της ελληνικής πολιτικής οικονομίας από τη σκοπιά της βιβλιογραφίας που αφορά τα μοντέλα καπιταλισμού. Η συγκεκριμένη βιβλιογραφία χρησιμοποιεί τον νεο-θεσμισμό ως ερευνητική προσέγγιση προκειμένου να αποτυπώσει τη σημασία των δομών που καθορίζουν οικονομικά αποτελέσματα, υιοθετεί αυστηρά συγκριτική προσέγγιση και προτάσσει το εθνικό επίπεδο ως το βασικό πεδίο ανάλυσης. Μια βασική αναλυτική συνεισφορά αυτής της προσέγγισης είναι ότι οι θεσμοί που καθορίζουν τις εθνικές πολιτικές οικονομίες δεν αναπτύσσονται αυτόνομα αλλά υπάρχει σημαντική αλληλεξάρτηση στις μεταξύ τους σχέσεις. Η βασική συνεισφορά του άρθρου είναι το επιχείρημα ότι προκειμένου να αναλυθούν επακριβώς τα θεσμικά χαρακτηριστικά που επηρεάζουν την απόδοση της ελληνικής πολιτικής οικονομίας, χρειάζεται να εξεταστεί ο τρόπος με τον οποίο διαφορετικοί θεσμοί συγκρότησης του ελληνικού μοντέλου καπιταλισμού συνδέονται μεταξύ τους. Σε αυτά τα πλαίσια αναλύθηκαν συγκεκριμένες περιοχές κοινωνικής και οικονομικής πολιτικής στις οποίες το ελληνικό ΜΚ λειτουργεί με βάση τη λογική που αναπτύσσεται από τη βιβλιογραφία η οποία αναφέρεται στις θεσμικές συμπληρωματικότητες που καθορίζουν τις εθνικές πολιτικές οικονομίες.

Με βάση την ανάλυση του άρθρου προκύπτει ότι οι μελλοντικές συζητήσεις αναφορικά με την κρίση χρέους στην Ελλάδα και τις πιθανές διεξόδους από αυτή θα πρέπει να λάβουν ουσιαστικά υπόψη τη θεσμική αρχιτεκτονική του ελληνικού καπιταλισμού. Οι περισσότερες συζητήσεις αναφορικά με την κρίση χρέους τα τελευταία τέσσερα χρόνια εντοπίζουν το πρόβλημα στην ύπαρξη δημοσιονομικών ελλειμμάτων τα οποία οφείλονται αποκλειστικά στην αύξηση των κρατικών δαπανών. Στα πλαίσια αυτά η μοναδική επιλογή πολιτικής που προωθείται μέσα από τα δύο Μνημόνια συνεργασίας της ελληνικής κυβέρνησης με την τρόικα είναι η δραστική περικοπή των δημοσίων δαπανών, η οποία πρακτικά έχει πάρει αυστηρά οριζόντια διάσταση

εφαρμογής. Με βάση αυτή τη λογική η μείωση των κρατικών δαπανών θα απελευθερώσει ένα υγιή και στιβαρό επιχειρηματικό κύμα το οποίο προς το παρόν δυσκολεύεται να λειτουργήσει λόγω της ασφυκτικής πίεσης του κράτους. Αν έτσι έχουν τα πράγματα, η Ελλάδα θα κινηθεί προς ένα μοντέλο καπιταλισμού κοντύτερα στις Φιλελεύθερες Οικονομίες Αγοράς (ΦΟΑ) και θα εξέλθει από την κρίση ως μια οικονομία ευέλικτη και καινοτόμος. Ανεξάρτητα από την ανυπαρξία αποδεικτικών εμπειρικών στοιχείων που να πείθουν ότι η μείωση των κρατικών δαπανών οδηγεί αυτόματα σε οικονομική ανάπτυξη, η συνταγή αυτή έχει ήδη αποδειχθεί ανεπαρκής ως τρόπος αντιμετώπισης της ελληνικής κρίσης χρέους. Αυτό συμβαίνει επειδή οι προωθούμενες μεταρρυθμίσεις δεν λαμβάνουν υπόψη τη θεσμική αλληλεξάρτηση που παρατηρείται στο ελληνικό ΜΚ. Μια μεταρρύθμιση σε ένα θεσμό της οικονομίας δεν μπορεί παρά να έχει επιπτώσεις και σε κάποιον άλλον. Οι μεταρρυθμίσεις που προωθούνται από την τριάντα αγνοούν αυτή την παράμετρο, με συνέπεια τα προβλήματα μειωμένης ζήτησης που προκύπτουν από τις μεταρρυθμίσεις να μην αντιμετωπίζονται. Για παράδειγμα οι περικοπές στο σύστημα κοινωνικής ασφάλισης δεν συνοδεύονται από βελτίωση στις παρεχόμενες υποστηρικτικές υπηρεσίες εύρεσης εργασίας. Με την ίδια λογική οι προωθούμενες ιδιωτικοποιήσεις δεν συνοδεύονται από αναπτυξιακά μέτρα τόνωσης της καινοτομικής ικανότητας του ιδιωτικού κεφαλαίου που δυνητικά θα αντικαθιστούσαν την οικονομική ανάπτυξη που προσφέρει η κρατική παρέμβαση μέσα από την ιδιοκτησία μέσω παραγωγής. Από αυτή την άποψη η έρευνα που αφορά τη μελλοντική εξέλιξη της ελληνικής πολιτικής οικονομίας καθώς και το σε ποιο ΜΚ θα βρίσκεται κοντύτερα η ελληνική οικονομία μετά το τέλος της κρίσης καθίσταται εξαιρετικά χρήσιμη. Η εστίαση της έρευνας σε συγκεκριμένες περιοχές πολιτικής βάσει της λογικής που προσφέρει η μελέτη των θεσμικών συμπληρωματικότητας προσφέρει σημαντικές αναλυτικές προοπτικές.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Albert, M. (1993). *Capitalism against capitalism*. New York: Four Walls, Eight Windows Press.
- Amable, B. (2004). *The diversity of modern capitalism*. Oxford: Oxford University Press.
- Αργείτης, Χ. (2012). *Χρεοκοπία και οικονομική κρίση: αποτυχία και κατάρρευση του ελληνικού μοντέλου καπιταλισμού*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Βούλγαρης, Γ. (2001). *Η Ελλάδα της μεταπολίτευσης 1974-1990: σταθερή δημοκρατία σηματοδομένη από τη μεταπολεμική ιστορία*. Αθήνα: Θεμέλιο.
- Βούλγαρης, Γ. (2006). 'Κράτος και κοινωνία πολιτών στην Ελλάδα: μια σχέση προς επανεξέταση;', *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*. 28: 5-33.
- Coates, D. (επιμ.) (2005). *Varieties of capitalism, varieties of approaches*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Crouch, C. (2005). *Capitalist diversity and change: recombinant governance and institutional entrepreneurs*. Oxford: Oxford University Press.
- Δερτιλής, Γ. (2005) *Ιστορία του Ελληνικού κράτους, 1830-1920*. Αθήνα: Εστία.
- European Commission (2011). *Economic, Social and Territorial situation of Greece*. Brussels.
- Featherstone, K. (2008). 'Varieties of Capitalism and the Greek case: explaining the constraints on domestic reform?' GreeSE paper, no. 11, *Hellenic Observatory Papers on Greece and Southeast Europe*, August, 2008.
- Hall, P. (2012). 'The economics and politics of the Euro crisis'. *German Politics*, 21:4, 355-71.
- Hall, P. & D. Soskice (επιμ.) (2001). *Varieties of capitalism: the institutional foundations of comparative advantage*. Oxford: Oxford University Press.
- Hancke, B. (2009). *Debating varieties of capitalism: a reader*. Oxford: Oxford University Press.
- Hollingsworth, J. R. & R. Boyer (επιμ.) (1997). *Contemporary*

- capitalism: the embeddedness of institutions*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ιορδανόγλου, Χρ. (2013) *Κράτος και ομάδες συμφερόντων*. Αθήνα: Πόλις.
- Kitchshelt, H., P. Lange, G. Marks & J. Stephens (επιμ.) (1999). *Continuity and change in contemporary capitalism*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ladi, S. (2013). 'Austerity politics and administrative reform: the Eurozone crisis and its impact upon Greek public administration', *Comparative European Politics*, available at: doi: 10.1057/cep.2012.46.
- Ματσαγγάνης, Μ. (2011) *Η κοινωνική πολιτική σε δύσκολους καιρούς: οικονομική κρίση, δημοσιονομική λιτότητα και κοινωνική προστασία*. Αθήνα: Κριτική.
- Matsagganis, M. & M. Flevotomou (2010). 'Distributional implications of tax evasion in Greece', *GreeSE paper no. 31, Hellenic Observatory Papers on Greece and Southern Europe*. January.
- Mitsopoulos, M. & T. Pelagidis (2011). *Understanding the crisis in Greece: from boom to bust*. London: Palgrave Macmillan.
- Molina, O. & M. Rhodes (2008). 'The political economy of adjustment in mixed market economies: a study of Spain and Italy', στο B. Hancke, M. Rhodes & M. Thatcher (επιμ.), *Beyond varieties of capitalism: conflict, contradiction and complementarities in the European economy*. Oxford: Oxford University Press.
- Monastiriotes, V. (2009). 'Greece: Country report', στο Monastiriotes, V., *Economy (Greece) in Central and South-Eastern Europe*. *Europa Regional Surveys of the World Series*. London: Routledge.
- OECD (2011). 'Greece: Review of the central administration', *OECD Public Governance Reviews*, OECD Publishing.
- OECD (2011). *Economic Surveys: Greece*. Paris: OECD Publishing.
- Pagoulatos, G. (2003). *Greece's new political economy: state, finance and growth from post-war to EMU*. Edited by Oxford, St. Antony's Series. London and New York: Palgrave Macmillan.
- Pitelis, C. (2012). 'On PIIGS, GAFS and BRICS: an insider-outsider's perspective on structural and institutional foundations of the Greek crisis'. *Contributions to Political Economy*, 31:77-89.

- Schmidt, V. (2003). *The futures of European capitalism*. Oxford: Oxford University Press.
- Schmidt, V. (2009). 'Putting the political back into political economy by bringing the state back in yet again', *WorldPolitics*, 61, 3: 516-546.
- Σωτηρόπουλος, Δ. (2007). *Κράτος και μεταρρύθμιση στη σύγχρονη Νότια Ευρώπη: Ελλάδα, Ισπανία, Ιταλία, Πορτογαλία*. Αθήνα: Ποταμός.

ABSTRACT

Anastasios Chardas

Models of Capitalism, Institutional Complementarities and the Greek Political Economy

This article attempts a critical overview of the theories that discuss Models of Capitalism (MoC) and offers a conceptual and empirical framework through which these theories could be applied to the case of Greece. The primary theoretical argument is that because of their abstract analytical insights, these theories can only provide limited insights in relation to Greek political economy. Nonetheless, the emphasis given by the MoC to institutional complementarities as factors that determine national political economies, as well as their comparative approach could prove to be useful analytical tools in the study of Greek political economy. Through this discussion, the article aims to elucidate the main parameters that could explain the underlying factors which create and sustain a Greek Model of Capitalism. Such an exercise is more relevant than ever, given the severe economic crisis that the country has been going through over the last three years. This approach can offer ways to identify the institutional complementarities that could contribute towards overcoming the effects of the crisis.